

ԽԱՂՈՂԻ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԲԻԶՆԵՍ ԵՎ ԴՐԱ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ

Արման Համլետի Հարությունյան

Հոդվածը ստացվել է՝ 09.09.22, ուղարկվել է գրախոսման՝ 23.09.22., երաշխավորվել է տպագրության՝ 26.10.22

Ներածություն

ՀՀ-ում խաղողի արտադրությունը, հատկապես մի շարք մարզերում, բազմաթիվ ֆերմերային տնտեսությունների համար համարվում է եկամտի աղբյուր և բարելավում է դրանց տնտեսական վիճակը: Զարգացող գինեգործության ֆոնին խաղողի արտադրության ծավալների մեծացումը և իրացումը դիտվում է որպես արդյունավետ բիզնես: Խաղողի վազը, որպես մշակաբույս, խիստ պահանջկոտ չէ հողի որակական հատկանիշների նկատմամբ՝ աճում է նաև քարքարոտ և ոչ հարուստ հողերում, ինչը ՀՀ սակավ հողային ռեսուրսների չօգտագործվող մասը շրջանառության մեջ դնելու և արդյունավետորեն օգտագործելու հնարավորություն կտա: Վերը շարադրվածը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ հետազոտությունը ունի արդիական բնույթ և արդյունքները կարող են օգտակար լինել խաղողի արտադրությամբ զբաղվող տնտեսությունների գործունեության տնտեսական արդյունավետության բարձրացման գործում:

Հետազոտության հիմնական նպատակն է նախանշել խաղողի արտադրության տնտեսական արդյունավետության բարձրացման ուղղությունները, որից բխում են հետևյալ խնդիրները՝ ուսումնասիրել խաղողագործության ճյուղին առնչվող վիճակագրական տվյալները, հավաքագրել տվյալներ խաղող արտադրող տնտեսություններից և հաշվարկել խաղողի ինքնարժեքը, հաշվարկել շահութաբերության մակարդակը, բացահայտել արդյունավետության բարձրացմանն առնչվող խոչընդոտները:

Թեման ուսումնասիրվել է ոլորտի մասնագետների կողմից, սակայն խաղողի արտադրության տնտեսական արդյունավետության փաստացի վիճակի գնահատման և խնդիրների բացահայտման տեսանկյունից լրացուցիչ ուսումնասիրությունների կարիք է զգացվում:

Գրականության վերլուծություն

ՀՀ-ում խաղողի արտադրության ծավալների միտումների և ճյուղում առկա վիճակի վերաբերյալ պարբերաբար տպագրվում են հոդվածներ և հաշվետվություններ: Ոլորտի մասին գիտական տեղեկատվություն հավաքագրելու համար ուսումնասիրվել են որոշ հետազոտողների՝ մասնավորապես Ա. Գաբրիելյանի¹ և Գ. Սամվելյանի² հետազոտության արդյունքները, որոնցում արտացոլված են

¹ Գաբրիելյան Ա.Հ., Խաղողի Կարմրահյուս սորտից վարդագույն չոր գինու պատրաստման տեխնոլոգիայի կատարելագործում: Ագրոգիտություն ամս.9-10, 2015, էջ 398-402:

² Սամվելյան Գ.Ա., Խաղողի սպիտակ սորտերի ընտրությունը՝ որպես հումք, եվրոպական տիպի սպիտակ գինիների պատրաստման համար: Ագրոգիտություն, ամս.3-4,

խաղողի սորտային կազմի ընտրության և արդյունքում որակյալ գինի պատրաստելու հնարավորությունները: Առանձնահատուկ ուսումնասիրության են արժանացել խաղողի տնտեսական արդյունավետությանն առնչվող և գիտական հետաքրքրություն ներկայացնող հետազոտության արդյունքներ՝ մասնավորապես Կ. Թումանյանի և այլոց հոդվածները, որոնցում անդրադարձ է կատարվում շուկայական հարաբերությունների ձևավորման պայմաններում խաղողագործության զարգացմանն առնչվող հարցերին¹, վերականգնման և զարգացման հայեցակարգին² և զարգացման ուղղություններին³: Հետազոտողներից Ա. Հովհաննիսյանը⁴ անդրադարձել է խաղող արտադրող և վերամշակող սուբյեկտների միջև պայմանագրային հարաբերությունների կարգավորմանը, որպես արդյունավետ տնտեսահարաբերությունների ձևավորման հիմքի, Ա. Ջաղինյանը⁵ խաղողի սորտերի ճիշտ ընտրությանը՝ որպես բերքատվության բարձրացման հիմքի: Այլ հեղինակներ ևս անդրադարձել են ՀՀ խաղողագործության և գինեգործության զարգացման միտումներին⁶ և հնարավորություններին⁷:

Ոլորտին առնչվող առավել ծավալուն և խորքային ուսումնասիրություն իրականացվել է «Հայաստանում գյուղական տարածքների տնտեսական զարգացման հիմնադրամի» պատվերով, ինչը նաև հրատարկվել է հաշվետվության տեսքով⁸, որում ներկայացված է ՀՀ խաղողագործության և գինեգործության շուկայի վիճակը: Ուսումնասիրվել են նաև մի շարք արտասահմանյան հետազոտողների հետազոտության արդյունքներ, որոնք առնչվում են խաղողագործական տնտեսությունների չափերի և տնտեսական գործունեության արդյունավետու-

2013, էջ 169-176:

¹ Թումանյան Կ.Գ., ՀՀ-ում խաղողագործության և պտղաբուծության զարգացման հիմնահարցերը շուկայական հարաբերությունների անցման ճանապարհին, Էկոնոմիկա, ամս.3-4, 1993, էջ 44-58:

² Թումանյան Կ.Գ., Գասպարյան Ս.Ս.- ՀՀ խաղողագործության և պտղաբուծության վերականգնման ու զարգացման հայեցակարգի մասին, Էկոնոմիկա, ամս. 3, 2000, էջ103-109:

³ Թումանյան Կ.Գ., Կազումյան Լ.Ն., Միրզոյան Բ.Ս.- Խաղողագործությունը և գինեգործությունը Հայաստանում շուկայական հարաբերությունների զարգացման պայմաններում, Ագրոգիտություն, ամս. 6, 1999, էջ 536-544:

⁴ Հովհաննիսյան Ա., Խաղողի մթերումների պայմանագրեր այգեգործների հետ: «Բարձրորակ խաղող՝ Հայաստանում որակյալ գինիներ արտադրելու համար» թեմայով համաժողովի նյութեր, Երևան, 2003, էջ 38-42:

⁵ Ջաղինյան Ա., Խաղողի սորտերի ճիշտ ընտրությունը ու տեղաբաշխումը որպես բերքատվության և որակի բարձրացման ռեզերվ: Խաղողագործական արտադրանքի իրավունքի և շուկայի հիմնախնդիրներին նվիրված միջազգային համաժողով, Երևան, 2002, էջ 28-32:

⁶ Հարությունյան Ա. Ֆ., Պողոսյան Ա. Ս., Հայաստանի խաղողագործության և գինեգործության զարգացման միտումները: Խաղողագործական արտադրանքի իրավունքի և շուկայի հիմնախնդիրներին նվիրված միջազգային համաժողով, Երևան, 2002, էջ 2-10:

⁷ Հակոբյան Հ.Ժ., Խաղողագործության վիճակը և դրա զարգացման հնարավորությունները ՀՀ-ում: Ագրոգիտություն, ամս. 5-6, 1998, էջ 279-283:

թյանը¹, արտադրության մեքենայացման ազդեցությանը խաղողի արտադրության տնտեսական արդյունավետության վրա², արտադրատեսականու կազմի ազդեցությանը ֆերմերային տնտեսության գործունեության վրա³ և ֆերմերային տնտեսություններում խաղողի արտադրության տնտեսական արդյունավետությանը⁴:

Մեթոդաբանություն

Հետազոտության ընթացքում օգտագործվել են տարբեր գործիքներ և մեթոդներ՝ վիճակագրական և առաջնային տվյալների հավաքագրում և մշակում, հարցումների անցկացում ֆերմերային տնտեսությունների և ոլորտի մասնագետների հետ:

Խաղողի արտադրության տնտեսական արդյունավետության հաշվարկման համար հիմք են հանդիսացել խաղող արտադրող տնտեսությունների շրջանում անցկացված հարցումները, որոնց միջոցով հնարավոր է եղել հաշվարկել փաստացի ինքնարժեքը:

Հարցումներ անցկացվել են հիմնականում միջին չափեր ունեցող ֆերմերային տնտեսություններում, ինչը ըստ մեզ առավել իրական պատկեր ցույց կտա ոլորտում ձևավորված տնտեսական արդյունավետության վերաբերյալ, քանի որ այդ խմբի տնտեսությունները թվաքանակով և ընդհանուր խաղողի այգետարածքների մակերեսում ամենամեծ տեսակարար կշիռ կազմող տնտեսություններ են, միջանկյալ դիրք են գրավում ինտենսիվացման, ապրանքայնության և այլ հատկանիշներով:

Հաջորդ քայլում, հիմք ընդունելով ՀՀ ԱՎԿ կողմից հաշվարկված տարբեր ապրանքատեսակների և ծառայությունների գնային ինդեքսները վերահաշվարկվել է խաղողի ինքնարժեքը 2012-2021 թթ. ժամանակահատվածի համար, որի հիմնական նպատակն է բացահայտել ուսումնասիրվող 10 տարիների ընթացքում խաղողի ինքնարժեքի և հետևաբար արդյունավետության փոփոխության դինամիկան:

Հարցումների արդյունքում փորձ է արվել նաև վերհանել այն խնդիրները, որոնց առնչվում են խաղող արտադրող տնտեսությունները և դրանց վերացումը կարող է հիմք հանդիսանալ տնտեսական արդյունավետության բարձրացման համար:

¹ Beatrice Conradie, Graham Cookson And Colin Thirtle, Efficiency and farm size in western cape grape production: pooling small datasets, June 2006, South African Journal of Economics 74(2):334-343.

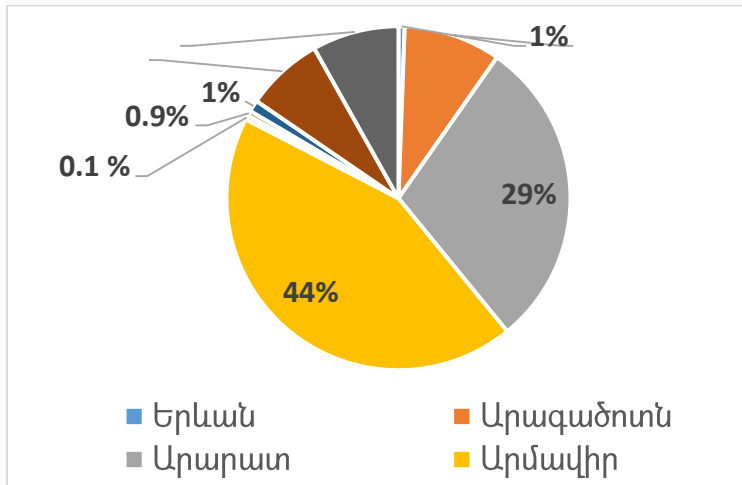
² Deng Lei, Wang Ruimei, Mu Weisong, Zhao Jingjie, Farm Size, Agricultural Mechanization and Technical Efficiency -An Empirical Study on Grape Producers in China, International Conference on Education, Sports, Arts and Management Engineering (ICESAME 2016), 850-856.

³ Gordana Manevska-Tasevska, Influence of product assortment on the efficiency of grape-growing family farms in Macedonia - DEA approach, AAW working paper, December 2011.

⁴ Micael Santos, Ana Marta-Costa¹, Cintia Santos¹ and Anibal Galindro¹, Efficiency of wine grape growers at farm level: a case study, XII Congreso Internacional Terroir, E3S Web of Conferences 50, 01010 (2018).

Վերլուծություն

Խաղող աճում է ՀՀ 10 մարզերից 8-ում, որոնից 5-ում ունի լուրջ տնտեսական նշանակություն: Խաղողի այգետարածությունների տեղաբաշխումը ըստ 2021թ. տվյալների բերված է գծանկար 1-ում:

Գծանկար 1. Խաղողի այգիների տեղաբաշխումը ըստ ՀՀ մարզերի /2021թ./

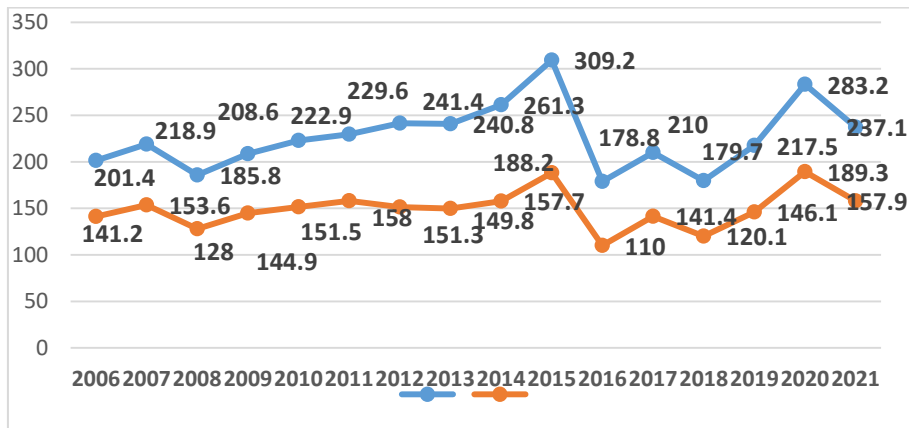
(կազմվել է հեղինակի կողմից, հիմք է ընդունվել ՀՀ ԱՎԿ - Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքային տարածությունները, բազմամյա տնկարկների տարածությունները, համախառն բերքը և միջին բերքատվությունը 2021 թվականին, Տեղեկագիր, ՀՀ ՎԿ, Երևան 2022:

Խաղողի այգետարածքների զգալի մասը՝ 73 տոկոս, գտնվում են Արարատի և Արմավիրի մարզերում: Նշանակալի այգետարածքներ կան Արագածոտնի, Տավուշի և Վայոց Ձորի մարզերում՝ 24 տոկոս, այլ մարզերում դրանք կամ բացակայում են կամ չունեն զգալի մակերեսներ:

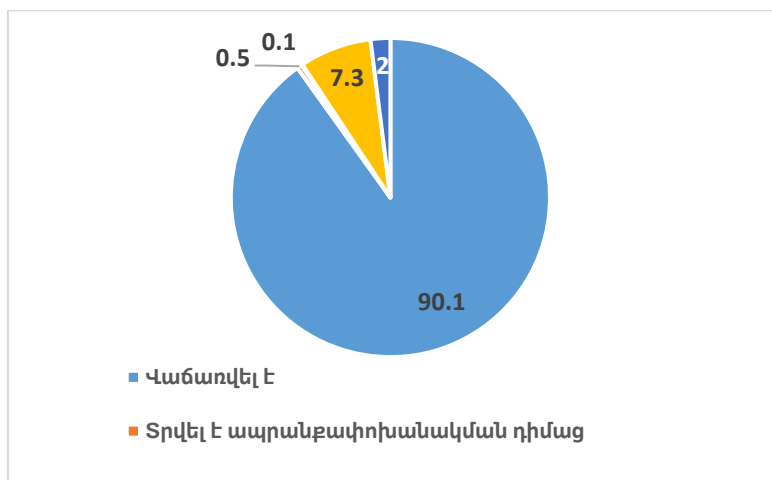
Բերքատվության ցուցանիշը ևս բավական մեծ տատանումներ ունի ըստ մարզերի: Ըստ վերջին 16 տարիների միջինացված ցուցանիշների ամենացածր բերքատվություն արձանագրվել է Կոտայքի և Լոռվա մարզերում, իսկ ամենաբարձր բերքատվություն ապահովել են Արարատի մարզի խաղողագործական տնտեսությունները՝ 202,8 ցենտներ հեկտարից: Բերքատվության տատանումները մի կողմից պայմանավորված են բնակլիմայական պայմաններով, մյուս կողմից էլ աճեցվող խաղողի սորտային առանձնահատկություններով և մշակման ավանդույթներով: Խաղողի բերքատվության և համախառն բերքի դինամիկան 2006-2021թթ. ներկայացված է գծանկար 2-ում: ՀՀ-ում խաղողի բերքատվության պիկեր դիտարկվել են 2015թ և 2020թ. ամենայն հավանականությամբ պայմանավորված տվյալ տարիների բնակլիմայական պայմաններով:

Համախառն բերքից և բերքատվությունից բացի, մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև ապրանքայնության ցուցանիշը, քանի որ տնտեսություններին իրական եկամտով ապահովում է վաճառված արտադրանքը: Ըստ 2021թ. տվյալ-

ների տնային տնտեսությունների կողմից վաճառվել է արտադրված խաղողի 90,1 տոկոսը:

Գծանկար 2. Խաղողի համախառն բերքի և բերքատվության դինամիկան ՀՀ-ում
(կազմվել է հեղինակի կողմից, հիմք է ընդունվել ՀՀ ԱՎԿ Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքային տարածությունները, բազմամյա տնկարկների տարածությունները, համախառն բերքը և միջին բերքատվությունը 2006-2021 թթ., Տեղեկագիր, ՀՀ ՎԿ

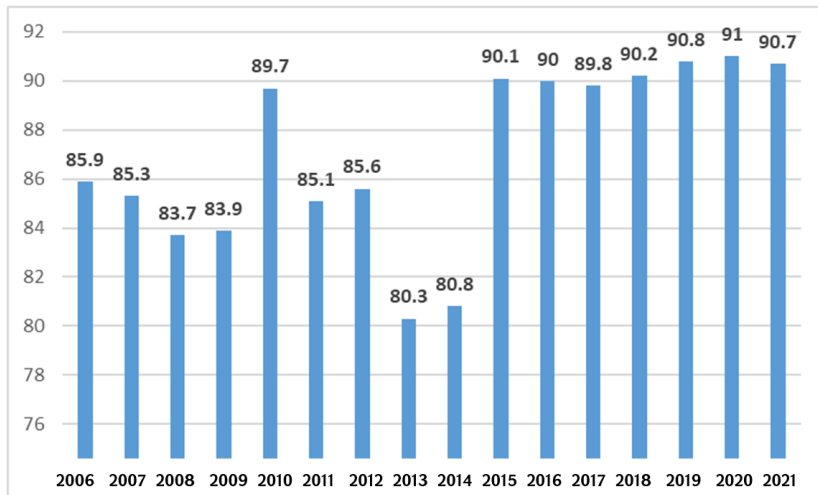
Գծանկար 3. Խաղողի իրացումը (օգտագործումը) անհատական (ցյուղացիական) տնային տնտեսությունների կողմից /2021թ./

(կազմվել է հեղինակի կողմից, հիմք է ընդունվել ՀՀ ԱՎԿ Գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացումը (օգտագործումը) անհատական (ցյուղացիական) տնային տնտեսությունների կողմից 2021 թվականին, Տեղեկագիր, ՀՀ ՎԿ, Երևան 2022

Ընդ որում տնտեսությունում օգտագործման մեջ գերակշիռ մասը՝ 73 տոկոս, օգտագործվել է վերամշակման համար:

Ապրանքայնության մակարդակը հատկապես բարձր է Արարատի և Արմավիրի մարզերում, որտեղ այն համապատասխանաբար կազմվել է 93.7 և 96.9 տոկոս: Ապրանքայնությունը շատ ցածր է հատկապես այն մարզերում, որտեղ

խաղողը չի համարվում հիմնական մշակաբույս և չունի ապրանքային նշանակություն: Խաղողի ապրանքայնության դինամիկան ներկայացված է գծանկար 4-ում:

Գծանկար 4. Խաղողի ապրանքայնության մակարդակը տնային տնտեսություններում (%)¹

Գծանկար 4-ից ակնառու կերպով երևում է, որ 2015-2021թթ. Ժամանակահատվածում, խաղողի ապրանքայնության մակարդակը տատանվել է 90 տոկոսի շուրջ, ինչը կարելի է համարել բավականին լուրջ ցուցանիշ և որը բավականին բարձր է նախորդ ժամանակահատվածի նկատմամբ:

Խաղողի արտադրության արդյունավետության գնահատական տալու համար մեր կողմից հաշվարկվել է 1 հեկտար խաղողի այգու հաշվով կատարված ծախսերը, ինչի համար հիմք է հանդիսացել տեխնոլոգիական քարտը և խաղող արտադրող գյուղացիական տնտեսությունների շրջանում կատարված հարցումները: Ըստ այդ հաշվարկների և կատարված վերահաշվարկների 10 տարիների կտրվածքով 1 հեկտարի հաշվով կատարվել է 2006,104 դրամի ծախս:

Հաշվարկված ծախսերը հիմք են հանդիսացել 2012-2021 թթ. համար ինքնարժեքների հաշվարկման համար, որի հիմնական նպատակն է ցույց տալ ուսումնասիրվող 10 տարիների ընթացքում խաղողի ինքնարժեքի և հետևաբար արդյունավետության փոփոխության դինամիկան:

Փաստացի շահույթի ստացման ծավալների մասին պատկերացում կազմելու համար, մեր կողմից վերլուծվել է արտադրված խաղողի ապրանքայնության մակարդակը և կառուցվածքը, ինչի հիման վրա դուրս է բերվել նաև խաղողի վաճառքի ծավալները և շահույթի զանգվածը:

¹ Կազմվել է հեղինակի կողմից. հիմք է ընդունվել ՀՀ ԱՎԿ Գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացումը (օգտագործումը) անհատական (գյուղացիական) տնային տնտեսությունների կողմից 2006-2021 թթ., Տեղեկագիր, ՀՀ ԱՎԿ:

**Խաղողի ինքնարժեքը ՀՀ գյուղացիական տնտեսություններում,
ըստ ուսումնասիրվող տարիների^{*}**

	Ծախսերը մեկ հեկտարի հաշվով (հազ. դրամ)	Խաղողի 1 կգ ինքնարժեքը՝ հաշվարկված ըստ փաստացի բերքատվության (դրամ)
2012թ.	1985.764	131.2
2013թ.	2072.605	138.3
2014թ.	2088.044	132.4
2015թ.	1918.221	101.9
2016թ.	1964.536	178.6
2017թ.	2089.973	147.8
2018թ.	2047.518	170.5
2019թ.	1926.712	131.9
2020թ.	1900.853	100.4
2021թ.	2066.816	130.9

*Կազմվել է հեղինակի կողմից՝ սեփական ուսումնասիրությունների արդյունքում

**Խաղողի արտադրության ապահովված շահույթը ՀՀ գյուղացիական
տնտեսություններում**

	Խաղողի 1 կգ-ի ինք- նարժեքը (դրամ)	Խաղողի 1 կգ-ի վա- ճառքի գինը (դրամ) ¹	Խաղողի 1 կգ ապահովված շահույթը կամ վնասը (դրամ)	Խաղողի վա- ճառքի ծա- վալը (հազ. տոննա)	Ընդամենը շահույթ կամ վնաս վաճառ- ված խաղողից (մլն դրամ)	Շահութա- բերության մակարդակ (%)
2012թ.	131.2	181	49.8	206.1	10263.78	37.9
2013թ.	138.3	175	36.7	190.1	6976.67	26.5
2014թ.	132.4	185	52.6	208.9	10988.14	39.7
2015թ.	101.9	156	54.1	275.9	14926.19	53.1
2016թ.	178.6	190	11.4	157.2	1792.08	6.4
2017թ.	147.8	183	35.2	186.8	6575.35	23.8
2018թ.	170.5	185	14.5	159.5	2312.75	8.5
2019թ.	131.9	167	35.1	188.2	6605.82	26.6
2020թ.	100.4	149	48.6	252.8	12286.08	48.4
2021թ.	130.9	152	21.1	215.1	4538.61	16.1

*Կազմվել է հեղինակի կողմից՝ սեփական ուսումնասիրությունների արդյունքում

Հաշվարկային շահույթի մեծության որոշումը կատարվել է հիմք ընդու-
նելով ըստ ուսումնասիրվող տարիների տնային տնտեսությունների փաստացի
վաճառված արտադրանքի ծավալները և իրացման միջին գներն ու միավորի
ապահովող շահույթը:

¹ Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2012-2021 թվականի
հունվար-դեկտեմբերին, Գներ և սակագներ բաժին, Տեղեկատվական ամսական զեկույց,
ՀՀ ՎԿ, Երևան 2020:

Խաղողի շահութաբերության աճ ՀՀ-ում դիտարկվել է հատկապես 2015 և 2020 թվականներին, ինչը պայմանավորված է բարձր բերքատվության պայմաններում ցածր ինքնարժեքով: Խաղողի վաճառքի միջին գինը 10 տարվա կտրվածքով կազմել է 172,3 դրամ, ինքնարժեքը՝ 136.4 դրամ, իսկ շահութաբերության մակարդակը՝ 31.9 տոկոս:

Գիտական նորույթ

Կատարված հետազոտության արդյունքում հաշվարկվել է ՀՀ առանձին խաղողագործական տարածաշրջանների խաղողագործական տնտեսություններում աճեցված խաղողի ինքնարժեքը, որի շնորհիվ բացահայտվել է խաղողի տնտեսական արդյունավետության դինամիկան ուսումնասիրվող վերջին տասը տարիների կտրվածքով՝ արդյունքում բացահայտելով նաև խաղողի արտադրության շահութաբերության տատանումների պատճառները (8.5 տոկոսից մինչև 53.1 տոկոս): Շահութաբերության մակարդակի տատանումների պատճառների բացահայտումը իր հերթին հնարավորություն է տվել նախանշելու այն ուղիները, որոնք խաղողագործական բիզնեսը կարող են դարձնել առավել կայուն և շահութաբեր:

Եզրակացություն

Ուսումնասիրվող վերջին 10 տարիների ընթացքում, միջին հաշվով 1 կգ խաղողի ինքնարժեքը կազմել է 136.4 դրամ, ինչը միջին 172,3 դրամ վաճառքի գնի պայմաններում ապահովել է ճյուղի 31,9 տոկոս շահութաբերությունը, բերելով եզրակացության, որ խաղողի բիզնեսը բավական արդյունավետ է:

Խաղողի շահութաբերության աճ ՀՀ-ում դիտարկվել է հատկապես 2015 (53.1%) և 2020 (48.1%) թվականներին՝ պայմանավորված բարձր բերքատվության պայմաններում ցածր ինքնարժեքով:

Խաղողի ինքնարժեքի մեծությունը հիմնականում պայմանավորված է բերքատվության մակարդակով: Բերքատվության տատանումները մի կողմից պայմանավորված են բնակլիմայական պայմաններով, մյուս կողմից էլ աճեցվող խաղողի սորտային առանձնահատկություններով, կիրառվող ագրոտեխնիկայով, ագրոտեխնիկական պահանջների պահպանմամբ:

Խաղողի ապրանքայնության մակարդակը 2015-2021թթ. Ժամանակահատվածում տատանվել է 90 տոկոսի շուրջ, որը բավականին բարձր է նախորդ ժամանակահատվածի նկատմամբ և հնարավորություն է տվել գեներացնել միջին ցուցանիշով տարեկան շուրջ 6,5 մլրդ շահույթ՝ ամբողջ ճյուղի մասշտաբով:

Ընդհանուր եզրակացությունն այն է, որ խաղողի արտադրությունը և իրացումը ՀՀ գյուղատնտեսության բարձր եկամտաբեր ճյուղերից է, որը ապահովել է բավական բարձր ցուցանիշներ և որոնց բարձրացման հիմքում պետք է դրվի բերքատվության բարձրացումը՝ ճիշտ սորտերի ընտրության, քիմիացման և պարարտացման, կարկտապաշտպան ցանցերի, կաթիլային ոռոգման համակարգերի, և այլնի ներդրման միջոցով:

Հետազոտության արդյունքները կիրառելի են խաղող արտադրող և իրացնող ֆերմերային տնտեսությունների համար, որոնք նմանատիպ մեթոդաբանությամբ կարող են հաշվարկել իրենց գործունեության տնտեսական արդյունավե-

տությունը, և արդյունավետորեն մրցակցել շուկայում: Ստացված արդյունքները օգտակար կարող են լինել նաև տարածքային կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին՝ խաղողագործության ճյուղի զարգացմանն առնչվող ռազմավարությունների մշակման ժամանակ:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացումը (օգտագործումը) անհատական (գյուղացիական) տնային տնտեսությունների կողմից 2021 թվականին, Տեղեկագիր, ՀՀ ՎԿ, Երևան 2022
2. Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքային տարածությունները, բազմամյա տնկարկների տարածությունները, համախառն բերքը և միջին բերքատվությունը 2012-2021 թթ., Տեղեկագիր
3. Գաբրիելյան, Ա.Հ., Խաղողի Կարմրահյուս սորտից վարդագույն չոր գինու պատրաստման տեխնոլոգիայի կատարելագործում, Ագրոգիտություն, ամս. 9-10, 2015, էջ 398-402
4. Թումանյան Կ.Գ.- ՀՀ-ում խաղողագործության և պտղաբուծության զարգացման հիմնահարցերը շուկայական հարաբերությունների անցման ճանապարհին, Էկոնոմիկա, ամս. 3-4, 1993, էջ 44-58
5. Թումանյան Կ.Գ., Գասպարյան Ս.Ս., ՀՀ խաղողագործության և պտղաբուծության վերականգնման ու զարգացման հայեցակարգի մասին, Էկոնոմիկա, ամս. 3, 2000, էջ 103-109
6. Թումանյան Կ.Գ., Կազումյան Լ.Ն., Միրզոյան Բ.Ս.- Խաղողագործությունը և գինեգործությունը Հայաստանում շուկայական հարաբերությունների զարգացման պայմաններում, Ագրոգիտություն, ամս. 6, 1999, էջ 536-544
7. Հակոբյան Հ.Ժ., Խաղողագործության վիճակը և դրա զարգացման հնարավորությունները ՀՀ-ում, Ագրոգիտություն, ամս. 5-6, 1998, էջ 279-283
8. Հարությունյան Ա. Ֆ., Պողոսյան Ա. Ս., Հայաստանի խաղողագործության և գինեգործության զարգացման միտումները, Խաղողագործական արտադրանքի իրավունքի և շուկայի հիմնախնդիրներին նվիրված միջազգային համաժողով, Երևան, 2002, էջ 2-10
9. Հովհաննիսյան Ա., Խաղողի մթերումների պայմանագրեր այգեգործների հետ, Բարձրորակ խաղող՝ Հայաստանում որակյալ գինիներ արտադրելու համար՝ թեմայով համաժողովի նյութեր, Երևան, 2003, էջ 38-42
10. Զադինյան Ա., Խաղողի սորտերի ճիշտ ընտրությունը ու տեղաբաշխումը որպես բերքատվության և որակի բարձրացման ռեզերվ: Խաղողագործական արտադրանքի իրավունքի և շուկայի հիմնախնդիրներին նվիրված միջազգային համաժողով, Երևան, 2002, էջ 28-32
11. Սամվելյան,Գ.Ա., Խաղողի սպիտակ սորտերի ընտրությունը՝ որպես հումք, եվրոպական տիպի սպիտակ գինիների պատրաստման համար, Ագրոգիտություն, ամս. 3-4, 2013, էջ 169-176
12. Beatrice Conradie, Graham Cookson And Colin Thirtle, Efficiency and farm size in western cape grape production: pooling small datasets, June 2006, South African

13. Deng Lei, Wang Ruimei, Mu Weisong, Zhao Jingjie, Farm Size, Agricultural Mechanization and Technical Efficiency -An Empirical Study on Grape Producers in China, International Conference on Education, Sports, Arts and Management Engineering (ICESAME 2016), 850-856
14. Gordana Manevska-Tasevska, Influence of product assortment on the efficiency of grape-growing family farms in Macedonia - DEA approach, AAWWE working paper, December 2011
15. Micael Santos, Ana Marta-Costa¹, Cntia Santos¹ and Anibal Galindro¹, Efficiency of wine grape growers at farm level: a case study, XII Congreso Internacional Terroir, E3S Web of Conferences 50, 01010 (2018)

References

1. Gyowghatntesakan artadranqi iracowmy' (o'gtagorc'owmy') anhatakan (gyowghaciakan) tnayin tntesowt'yownneri koghmic 2021 t'vakanin, Teghekagir, HH VK, Er&an 2022
2. Gyowghatntesakan mshakabowyseri canqayin tarac'owt'yownnery', bazmamya tnkarkneri tarac'owt'yownnery', hamaxar'n berqy' & mijin berqatvowt'yowny' 2012-2021 t't', Teghekagir
3. Gabrielyan, A.H., Xaghoghi Karmrahyowt' sortic vardagowyn chor ginow patrast-man texnologiyai katarelagorc'owm, Agrogitowt'yown, ams. 9-10, 2015, e'j 398-402
4. T'owmanyen K.G.- HH-owm xaghoghagorc'owt'yan & ptghabowc'owt'yan zargacman himnaharcery' showkayakan haraberowt'yownneri ancman twanaparhin, E'konomika, ams. 3-4, 1993, E'j 44-58
5. T'owmanyen K.G., Gasparyan S.M., HH xaghoghagorc'owt'yan & ptghabowc'owt'yan verakanganman ow zargacman hayecakargi masin, E'konomika, ams.3, 2000, e'j 103-109
6. T'owmanyen K.G., Kazowmyan L.N., Mirzoyan B.S.- Xaghoghagorc'owt'yowny' & ginegorc'-owt'yowny' Hayastanowm showkayakan haraberowt'yownneri zargacman paymannerowm, Agrogitowt'yown, ams. 6, 1999, e'j 536-544
7. Hakobyan H.Jh., Xaghoghagorc'owt'yan vitwaky' & dra zargacman hnaravowrowt'yownnery' HH-owm, Agrogitowt'yown, ams. 5-6, 1998, e'j 279-283
8. Harowt'yownyan A. F., Poghosyan A. S., Hayastani xaghoghagorc'owt'yan & ginegorc'owt'yan zargacman mitowmnery', Xaghoghagorc'akan artadranqi iravownqi & showkayi himnaxndirnerin nvirvac' mijazgayin hamajhoghov, Er&an, 2002, e'j 2-10
9. Hovhannisyan A., Xaghoghi mt'erowmnery' paymanagrer aygegorc'neri het, Bard'rorak xaghogh` Hayastanowm orakyal gininer artadrelow hamar t'emayov hamajhoghovi nyowt'er, Er&an, 2003, e'j 38-42
10. Jaghinyan A., Xaghoghi sorteri twisht y'ntrowt'yowny' ow teghabashxowmy' orpes berqatvowt'yan & oraki bard'racman r'ezerv: Xaghoghagorc'akan artadranqi iravownqi & showkayi himnaxndirnerin nvirvac' mijazgayin hamajhoghov, Er&an, 2002, e'j 28-32
11. Samvelyan, G.A., Xaghoghi spitak sorteri y'ntrowt'yowny' orpes howmq, evropa-

- kan tipi spitak ginineri patrastman hamar, Agrogitowt'yown, ams.3-4, 2013, e'j 169-176
12. Beatrice Conradie, Graham Cookson And Colin Thirtle, Efficiency and farm size in western cape grape production: pooling small datasets, June 2006, South African Journal of Economics 74(2):334-343
 13. Deng Lei, Wang Ruimei, Mu Weisong, Zhao Jingjie, Farm Size, Agricultural Mechanization and Technical Efficiency -An Empirical Study on Grape Producers in China, International Conference on Education, Sports, Arts and Management Engineering (ICESAME 2016), 850-856
 14. Gordana Manevska-Tasevska, Influence of product assortment on the efficiency of grape-growing family farms in Macedonia - DEA approach, AAWE working paper, December 2011
 15. Micael Santos, Ana Marta-Costa¹, Cntia Santos¹ and Anibal Galindro¹, Efficiency of wine grape growers at farm level: a case study, XII Congreso Internacional Terroir, E3S Web of Conferences 50, 01010 (2018)

ԽԱՂՈՂԻ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԲԻԶՆԵՍ ԵՎ ԴՐԱ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՁՐԱՑՄԱՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ

Արման Համլետի Հարությունյան

Համառոտագիր: Խաղողի արտադրությունը առավել արդյունավետ վարելու համար խիստ անհրաժեշտ է հաշվարկել խաղողի ինքնարժեքը և դրա հիման վրա տնտեսական արդյունավետությունը, ինչին ուղղված ուսումնասիրություններ ՀՀ-ում համեմատաբար քիչ են, ինչը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ հետազոտությունը ունի արդիական բնույթ:

Հետազոտության հիմնական նպատակն է նախանշել խաղողի արտադրության տնտեսական արդյունավետության բարձրացման ուղղությունները, որից բխում են հետևյալ խնդիրները՝ ուսումնասիրել խաղողագործության ճյուղին առնչվող վիճակագրական տվյալները, հավաքագրել տվյալներ խաղող արտադրող տնտեսություններից և հաշվարկել խաղողի ինքնարժեքը, հաշվարկել շահութաբերության մակարդակը, բացահայտել արդյունավետության բարձրացմանն առնչվող խոչընդոտները:

Հետազոտության ընթացքում օգտագործվել են տարբեր գործիքներ և մեթոդներ՝ վիճակագրական և առաջնային տվյալների հավաքագրում և մշակում, հարցումների անցկացում ֆերմերային տնտեսությունների և ոլորտի մասնագետների հետ:

Կատարված հետազոտության արդյունքում հաշվարկվել է ՀՀ առանձին խաղողագործական տարածաշրջանների խաղողագործական տնտեսություններում աճեցված խաղողի ինքնարժեքը, որի շնորհիվ բացահայտվել է խաղողի տնտեսական արդյունավետության դինամիկան ուսումնասիրվող վերջին տասը տարիների կտրվածքով՝ արդյունքում բացահայտելով նաև խաղողի արտադրության շահութաբերության տատանումների պատճառները (8.5 տոկոսից մինչև

53.1 տոկոս): Շահութաբերության մակարդակի տատանումների պատճառների բացահայտումը իր հերթին հնարավորություն է տվել նախանշելու այն ուղիները, որոնք խաղողագործական բիզնեսը կարող են դարձնել առավել կայուն և շահութաբեր:

Հետազոտության արդյունքները կիրառելի կլինեն խաղող արտադրող և իրացնող ֆերմերային տնտեսությունների համար, որոնք կիրառելով նմանատիպ մեթոդաբանություն կարող են հաշվարկել իրենց գործունեության տնտեսական արդյունավետությունը, քանի որ առանց դրա չեն կարող արդյունավետորեն մրցակցել շուկայում: Մտացված արդյունքները օգտակար կարող են լինել նաև տարածքային կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմիններին՝ խաղողագործության ճյուղի զարգացմանն առնչվող ռազմավարությունների մշակման ժամանակ:

Բանալի բառեր. խաղող, արտադրություն, արդյունավետություն, ինքնարժեք, բերքատվություն, շահույթ, շահութաբերություն, ֆերմերային տնտեսություն

ПРОИЗВОДСТВО ВИНОГРАДА КАК БИЗНЕС И ВОЗМОЖНОСТИ ПОВЫШЕНИЯ ЕГО ЭФФЕКТИВНОСТИ В РА

Арман Гамлетович Арутюнян

Аннотация: Чтобы более эффективно управлять производством винограда, необходимо рассчитать себестоимость винограда и основанную на ней экономическую эффективность, но исследований с такой направленностью в РА относительно немного, что дает основание сделать вывод об их актуальности.

Основная цель исследования - наметить направления повышения экономической эффективности производства винограда, из чего вытекают следующие задачи: изучить статистические данные, относящиеся к отрасли виноградарства, собрать данные с виноградарских хозяйств и вычислять себестоимость винограда, вычислить уровень рентабельности, выявить препятствия, связанные с повышением эффективности.

В ходе исследования использовались различные инструменты и методы: сбор и обработка статистических и первичных данных, проведение опросов среди фермерских хозяйств и специалистов.

В результате проведенных исследований рассчитана себестоимость винограда в виноградарских хозяйствах винодельческих регионов РА, благодаря чему выявлена динамика экономической эффективности за последние десять лет, и как следствие, также выявлены причины колебаний рентабельности производства винограда (с 8,5 до 53,1 процента). Выявление причин колебаний уровня рентабельности, в свою очередь, позволило наметить пути, которые могут сделать виноградарский бизнес более устойчивым и прибыльным.

Результаты исследования будут применимы к хозяйствам, занимающимся производством и реализацией винограда, которые по аналогичной методике могут рассчитать экономическую эффективность своей деятельности, так как без нее они не могут эффективно конкурировать на рынке. Полученные результаты также могут быть полезны территориальному управлению и органам местного самоуправления при разработке стратегий, связанных с развитием отрасли виноградарства.

Ключевые слова: виноград, производство, эффективность, себестоимость, урожайность, прибыль, рентабельность, земледелие.

GRAPE PRODUCTION AS A BUSINESS AND POSSIBILITIES TO INCREASE ITS EFFICIENCY IN RA

Arman Hamlet Harutyunyan

Abstract. In order to manage the production of grapes more efficiently, it is necessary to calculate the cost price of grapes and the economic efficiency based on it. There are relatively few studies aimed at this in Armenia, which gives a reason to conclude that the research is of an up-to-date nature.

The main goal of the research is to outline the directions for increasing the economic efficiency of grape production, from which the following problems arise: to study statistical data related to the branch of viticulture, to collect data from grape-producing farms and to calculate the cost of grapes, to calculate the level of profitability, to identify obstacles related to increasing efficiency.

Various tools and methods were used during the research: collection and processing of statistical and primary data, conducting surveys with farms and specialists in the field.

As a result of the conducted research, the cost of grapes in the grape-producing farms of wine-growing regions of RA was calculated, due to which the dynamics of the economic efficiency were revealed over the last ten years, and as a result, the reasons for the fluctuations in the profitability of grape production were also revealed (from 8.5 percent to 53.1 percent). Identifying the reasons for the fluctuations in the level of profitability has in turn made it possible to outline the ways that can make the viticulture business more sustainable and profitable.

The results of the research will be applicable to farms that produce and sell grapes, which, using a similar methodology, can calculate the economic efficiency of their activities, because without it they cannot compete effectively in the market. The obtained results can also be useful to territorial administration and local self-government bodies when developing strategies related to the development of the viticulture branch.

Keywords: grapes, production, efficiency, cost, yield, profit, profitability, farming